

Plan van aanpak

Verduurzaming water- en bodembeheer Heuvelland Zuid-Limburg ("propositie Heuvelland")

Interbestuurlijk Programma – Vitaal Platteland

Datum : 14 oktober 2020
Status : definitief
Auteur: B.M. Sibbing

Inhoud

1.	Inleiding en aanleiding	3
2.	Doelstellingen en opgaven	4
2.1.	Waterkwantiteit.....	4
2.2.	Waterkwaliteit.....	5
2.3.	Hoofdoggaven.....	5
3.	Werkzaamheden	6
3.1.	Maatregelen in het veld.....	6
3.1.1.	Maatregelenkist.....	6
3.1.2.	Praktijkonderzoek.....	6
3.1.3.	Werving agrariërs.....	7
3.1.4.	Bedrijfsbezoeken.....	8
3.1.5.	Financiering maatregelen.....	8
3.1.6.	Deelgebieden en pilot.....	9
3.2.	Ontwikkelen nieuwe verdienmodellen.....	9
4.	Resultaten	9
5.	Monitoring en handhaving	10
5.1.	Monitoring doelbereik.....	10
5.2.	Handhaving.....	11
6.	Kosten en financiering	12
7.	Afbakening, randvoorwaarden en risico's	13
8.	Planning	14
9.	Organisatie	15
10.	Communicatie met omgeving	15

Bijlagen

1. Kaart Focusgebied propositie Heuvelland – overzicht
2. Kaart Focusgebied propositie Heuvelland – opgaven
3. Kaart Focusgebied propositie Heuvelland – deelgebieden
4. Overzicht en beschrijving maatregelen
5. Begroting
6. Planning

1. Inleiding en aanleiding

Het Zuid-Limburgse Heuvelland is uniek in Nederland en heeft de bijzondere status van Nationaal Landschap. De bodem bestaat grotendeels uit kalk en lössgronden. Het landschap kenmerkt zich door plateaus, afgewisseld met hellingen, steilranden, graften, holle wegen, droog- en beekdalen. Er komen planten en dieren voor die in de rest van Nederland niet of nauwelijks te vinden zijn en er zijn Natura2000-gebieden die de hoogste biodiversiteit van Nederland bezitten.

De landbouw kenmerkt zich door een mix van grotere bedrijven op de plateau's (voornamelijk akkerbouw) en kleinschalige en gevarieerde bedrijvigheid op de hellingen en in de (droog)dalen. In de beekdalen komt veel melkveehouderij en graasdierhouderij voor.

De landbouw is met ca. 60% van het grondgebruik de belangrijkste beheerder van het unieke cultuurlandschap.

Het gebied maakt deel uit van het **Nationaal Landschap Zuid-Limburg**. Voor het Nationaal Landschap Zuid-Limburg zijn, in afstemming met de regio, de opgaven in beeld gebracht. De "propositie Heuvelland" geeft invulling aan een substantieel deel van met name de landbouwopgave.

De opgaven en ontwikkelingen in het landelijk gebied hangen nauw met elkaar samen en vragen een verduurzaming van het water- en bodemgebruik. Enerzijds is voor het duurzaam behoud en herstel van vele natuur- en landschapswaarden verbetering van de water- en bodemkwaliteit noodzakelijk. Gezien de grote oppervlakte dat in landbouwkundig gebruik is, kan dit niet gerealiseerd worden zonder de agrarische sector. Anderzijds is ook de land- en tuinbouw zelf in een transitie naar een verdere verduurzaming en op zoek naar nieuwe verdienmodellen. Naast transitie in producten en productiewijze kunnen nieuwe verdienmodellen ook aansluiten bij de maatschappelijke opgaves op het gebied van klimaat, energie, landschap en natuur. Dit vraagt om een samenhangende aanpak, waarbij verduurzaming van beheer en gebruik van water en bodem een belangrijk element is.

We willen daartoe de beweging in de landbouw naar een verdere verduurzaming, die al gestart is, in het Heuvelland versnellen en verbreden. Hierbij wordt de landbouw gestimuleerd door toekomstbestendige en natuurinclusieve vormen van grondgebruik op te pakken en te ondersteunen. Dit leidt tot duurzame, omgevingsbewuste bedrijven; bedrijven die niet alleen passen in het karakter en (ecologische) behoeften van de omgeving, maar die ook qua bedrijfsvoering en verdienmodel toekomstbestendig zijn.

Vanuit het **Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland** is in 2018 door het Ministerie van LNV via de enveloppe "Natuur en waterkwaliteit" € 40 mln beschikbaar gesteld voor een integrale aanpak van veranderingsopgaven in het landelijk gebied. Partijen in het Limburgse Heuvelland hebben deze kans aangegrepen om in dit kader een gebiedsplan op te stellen om een deel van dit budget te benutten. Dit plan is geadopteerd door het Bestuurlijk Overleg Nationaal Landschap Zuid-Limburg.

Partijen willen deze integrale, gebiedsgerichte aanpak uiteindelijk in het gehele Zuid-Limburgse Heuvelland gaan toepassen. We starten echter in een deelgebied, waar opgaven urgent zijn en de aanpak op korte termijn kan beginnen, het zogenaamde **Focusgebied** (zie kaart bijlage 1). Door de focus op een beperkt gebied kunnen we een afgeronde en haalbare aanpak presenteren in deze propositie met een substantieel effect van de maatregelen.

Het Focusgebied heeft een oppervlakte van ca. 7.400 ha en bestaat uit het intrekgebied van Natura2000-gebied Bunder- en Elslooërbos, het gebied “SOK Water in Balans Meerssen-Ulestraten”, grondwaterbeschermingsgebieden Waterval en gedeelte van IJzeren Kuilen, een groot gedeelte van het Beneden- en Midden-Geuldal en het Ransdalerveld (grondgebied gemeente Voerendaal). Ongeveer 4.400 ha in dit gebied is in landbouwkundig gebruik.

Stikstof

Met de uitspraak van Raad van State d.d. 29-05-2019 dat het PAS niet de basis voor vergunningverlening mag zijn en het eindadvies van commissie Remkes “Niet alles kan overal” d.d. 08-06-2020 is in Nederland in diverse sectoren grote onduidelijkheid ontstaan over verdere mogelijkheden voor economische ontwikkeling in relatie tot de uitstoot van stikstof naar de lucht. Een landelijke aanpak, met extra budget voor natuurherstel en reductie van stikstofemissie, is in ontwikkeling en zal in de komende tijd in elke provincie gebiedsgericht worden uitgewerkt.

Daarnaast was er lang nog geen uitspraak gedaan over ‘beweiden en bemesten’, wat volgens de rechter nu vergunningplichtige activiteiten zijn. Tot 29 mei 2020 waren deze in Limburg vrijgesteld. Inmiddels hebben provincies in april 2020 voor beweiden besloten dat beweiden onderdeel uitmaakt van de bedrijfsvoering en daarmee onderdeel uitmaakt van de stalvergunning. Voor beweiden hoeft dus niet apart een vergunning te worden aangevraagd.

Voor bemesten wordt op basis van jurisprudentie een werkwijze ontwikkeld met betrekking tot de uitstoot van stikstof naar de lucht. Voor de beoordeling van stikstofemissie naar het grondwater (nitraat) dient nog een (gebiedsspecifieke) werkwijze te worden ontwikkeld en vastgesteld. Deze werkwijze behoort niet tot de scope van de propositie Heuvelland.

In Limburg is eind januari 2020 het **Limburgs Aanvalsplan Stikstof** gepresenteerd. Hierin wordt o.a. een gebiedsgerichte benadering voorgesteld. De aanpak van de propositie Heuvelland is daar een goed voorbeeld van, al richt de propositie Heuvelland zich op de aanpak van nitraat in het grondwater en niet op de uitstoot van stikstof via de lucht (hoofdzakelijk ammoniak). De aanpak van de propositie Heuvelland levert dan ook geen directe ruimte voor vergunningverlening in het kader van stikstof.

Dit plan van aanpak beschrijft op hoofdlijnen de aanpak en het proces van de propositie Heuvelland.

2. Doelstellingen en opgaven

2.1. Waterkwantiteit

In Zuid-Limburg komt het water van drie kanten; als neerslag uit de lucht, via snelstromende beken, die buiten hun oevers kunnen treden, vanaf de hooggelegen plateau’s over maaiveld en over (half)verharde wegen naar de dalen. In combinatie met het veranderende klimaat – intensievere buien die langer duren en frequenter voorkomen – neemt het risico op **wateroverlast** en onveilige situaties, zoals bijvoorbeeld in Meerssen-Ulestraten, Valkenburg en Ransdalerveld in Voerendaal, hierdoor flink toe. In Zuid-Limburg gaat het om duizenden huishoudens in tientallen woonkernen die te maken kunnen krijgen met water in de woning of bedrijfspanden.

Waterschap Limburg geeft met het programma Water in Balans voorrang aan het aanpakken van wateroverlast door het veranderend klimaat. De knelpunten van Water in Balans binnen het Focusgebied zijn weergegeven op kaart bijlage 2. De propositie Heuvelland richt zich in dit kader met name op het landelijk gebied.

Het gebied Meerssen-Ulestraten heeft binnen Water in Balans een hoge prioriteit. Daarom is voor dit gebied in 2018 een samenwerkingsovereenkomst (SOK) ondertekend. Hierin is vastgelegd dat partijen vóór 2030 – door agrariërs en terreinbeherende organisaties – ca. 10 mm extra waterberging in het landelijk gebied realiseren ten opzichte van de situatie voor 2018. De ambitie is om deze ca. 10 mm extra waterberging op termijn in het hele Heuvelland te realiseren.

2.2. Waterkwaliteit

Binnen het Focusgebied zijn twee Natura2000-gebieden gelegen: het Bunder- en Elslooërbos en een gedeelte van het Geuldal. Binnen deze N2000-gebieden zijn o.a. **stikstofgevoelige** habitattypen aangewezen die moeten worden beschermd. Belangrijkste opgave hiervoor is het verbeteren van de kwaliteit van het toestromende grondwater in de intrekgebieden (zie kaart bijlage 2). Hoewel de nutriëntenbelasting van grond- en oppervlaktewater vanaf agrarische gronden de laatste jaren wel dalende is, is de belasting vaak nog te hoog.

Vanuit ecologisch perspectief zijn hiervoor scherpe normen voor het **nitraat**gehalte in het grondwater bepaald: 18-28 mg/l voor Kalktufbronnen en 25 mg/l voor Vochtige alluviale bossen. Ook vanuit de Kaderrichtlijn Water, Nitraatrichtlijn (6^e Actieprogramma) en het Drinkwaterbesluit worden eisen gesteld aan het nitraatgehalte in het grondwater, namelijk een grenswaarde van 50 mg/l.

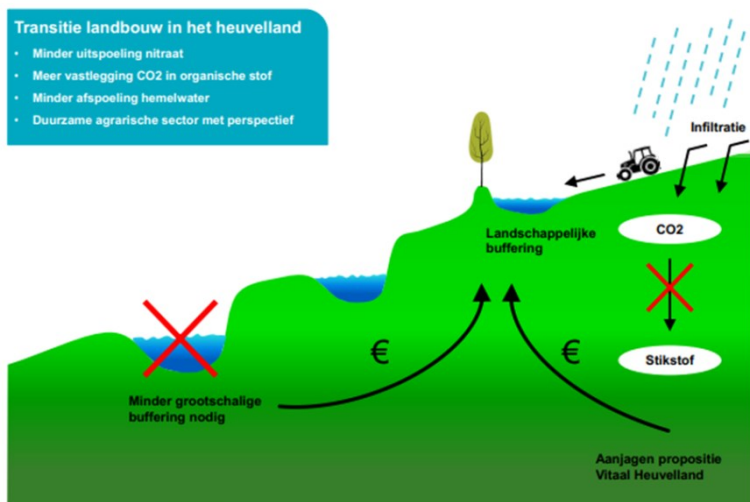
Op dit moment lopen er al enige jaren projecten als Duurzaam Schoon Grondwater (DSG) en Slim Bemesten, die gericht zijn op het beperken van de uitspoeling van nitraat. De resultaten van deze projecten zijn positief. Deze projecten moeten vooral worden voortgezet en breder in het Heuvelland worden uitgerold.

Daarnaast spoelt er door afspoeling over maaiveld (**runoff**) water (met slib en nutriënten) af naar Natura2000-gebieden met ecologisch negatieve effecten op de beschermde (stikstofgevoelige) habitattypen als gevolg. Tevens vindt er lokaal erosie van agrarische grond plaats.

In 2018 zijn door bureau Antea Group voor de Natura2000-gebieden in het Heuvelland ca. 150 punten op kaart gezet, waar runoff een knelpunt vormt (zie kaart bijlage 2). Ongeveer de helft van deze risico runoff punten liggen binnen het Focusgebied.

2.3. Hoofdopgaven

- Het verminderen van wateroverlastproblemen in de dorpen in de beekdalen;
- Het verbeteren van de goede milieu- en watercondities voor de Natura2000-gebieden;
- Het bijdragen aan de bescherming en herstel van de grond- en oppervlaktewaterkwaliteit, waaronder een aantal waterwingebieden en grondwaterbeschermingsgebieden;
- Het bijdragen aan perspectief voor duurzame, toekomstgerichte landbouwbedrijven.

Schematische weergave van het water- en bodemsysteem in het Heuvelland. Een inzet op “omgevingsbewust boeren” en kleinschalige maatregelen in de hoger gelegen gebieden voorkomt problemen in de dalen en vermindert de noodzaak om hier grootschalige maatregelen te nemen.

3. Werkzaamheden

3.1. Maatregelen in het veld

3.1.1. Maatregelenkist

In opdracht van Provincie Limburg, Waterschap Limburg en LLTB heeft de WUR een “maatregelenkist” met diverse maatregelen opgesteld (zie bijlage 4). Deze maatregelen zijn met een aantal agrariërs uit het Heuvelland en agrarische adviseurs besproken en door hen als effectief en haalbaar benoemd. Deze maatregelenkist betreft een dynamische set aan maatregelen; in de loop der tijd kunnen maatregelen, naar aanleiding van resultaten uit praktijkonderzoek (zie 3.1.2), worden toegevoegd.

De maatregelen hebben, in verschillende mate, een positief effect op de opgaven met betrekking tot waterkwantiteit en/of de waterkwaliteit. Meestal hebben de maatregelen op beide opgaven een positief effect.

Voor elk van deze maatregelen wordt door de WUR nader bekeken hoe deze zó kan worden ingepast dat ook flora&fauna – met name insecten en beschermde soorten – hiervan optimaal profiteren (“groene plus”).

Voor het verbeteren van de grondwaterkwaliteit wordt de aanpak van Duurzaam Schoon Grondwater en Slim Bemesten gehanteerd (zie toelichting in kader op pagina 7). Deze aanpak gaat om het doelbewust en doelgericht omgaan met je beschikbare grondstoffen en mineralen. Het gaat om optimaal produceren bij een zo laag mogelijke, niet-vermijdbare uitspoeling. Dit betreft maatwerk op bedrijfsniveau met de inzet van deskundige en onafhankelijke adviseurs en het gebruik van een nitraatuitspoelingsmodel.

3.1.2. Praktijkonderzoek

Als vervolg op het opstellen van de maatregelenkist wordt door de WUR sinds 2019 jaarlijks onderzoek gedaan naar mogelijke positieve maatregelen, waarvan de effecten nog onvoldoende bekend zijn. Dit praktijkonderzoek wordt gecoördineerd vanuit proefboerderij Wijnandsrade. Een aantal maatregelen worden getest en gedemonstreerd bij individuele agrariërs op het bedrijf, de zogenaamde **agrarische satellietbedrijven**. Hiermee wordt zoveel mogelijk draagvlak binnen de agrarische sector gecreëerd voor de maatregelen.

De opgedane kennis wordt vertaald naar maatregelen in de propositie Heuvelland.

Duurzaam Schoon Grondwater (DSG)

Waterleidingmaatschappij Limburg (WML) wil de bronnen voor drinkwaterwinning duurzaam beschermen. In lössgronden in het Heuvelland liepen de nitraatgehaltes al decennia geleden hoog op.

In het project Duurzaam Schoon Grondwater werkt WML sinds 2007 samen met agrariërs in grondwaterbeschermingsgebieden aan het verlagen van de uitspoeling van nitraat (en gewasbeschermingsmiddelen) naar het grondwater. **Het project draait om bewustwording, advisering en stimulering van een efficiëntere landbouwproductie.**

Agrariërs worden door deskundige en onafhankelijke adviseurs ondersteund om via advies-op-maat de bemesting en gewasbescherming zodanig uit te voeren dat ze optimaal produceren bij een zo laag mogelijke, niet-vermijdbare uitspoeling naar het grondwater. Met minder mest en minder gewasbeschermingsmiddelen halen ze toch een maximale opbrengst.

Voorop staan altijd de doelstellingen van het bedrijf. Wat kan de agrariër het beste doen om te bereiken wat ie wil en tegelijkertijd het risico op belasting van het grondwater te minimaliseren?

Onderzoek laat zien dat agrariërs die hierbij al langer met WML samenwerken een lager stikstofoverschot kennen, zonder productieverlies.

Tot op heden is deze aanpak bij ca. 75 agrarische bedrijven toegepast. Momenteel wordt er gewerkt om deze aanpak binnen de grondwaterbeschermingsgebieden bij meerdere agrariërs toe te gaan passen om een groter areaal te bereiken.

De propositie Heuvelland heeft de insteek om deze aanpak ook buiten de grondwaterbeschermingsgebieden te verspreiden.

Slim Bemesten (SB)

In het project Slim Bemesten werken sinds 2015 25 agrarische bedrijven (rundveehouders en akkerbouwers) in het Heuvelland samen om een slimme manier van bemesten te vinden die maatwerk biedt en toch voldoet aan de doelstelling van de Nitraatrichtlijn.

De deelnemers aan Slim Bemesten mogen in beperkte mate afwijken van de geldende stikstofgebruiksnorm (onthefing Meststoffenwet). Dat maakt het mogelijk zodanig te bemesten dat de gewasgroei, vruchtontwikkeling en grasvernieuwing optimaal verlopen. Afhankelijk van het berekende nitraatgehalte in het bodemvocht krijgt de agrariër meer of minder ruimte om af te wijken. Uitgangspunt is dat het nitraatgehalte onder het wettelijk maximum van 50 mg per liter blijft of komt. Met andere woorden: de input van stikstof mag variëren, zo lang de output maar binnen de grenzen blijft.

Met name de afwisseling van diepwortelende en ondiepwortelende gewassen blijkt een effectieve maatregel.

3.1.3. Werving agrariërs

Met de maatregelenkist worden binnen het Focusgebied ca. 180 (van ca. 300) agrarische ondernemers met de grootste gebruiksoppervlakte “aan de keukentafel” bezocht om de opgaven en maatregelen te bespreken. Deze agrariërs beslaan ongeveer 92% van het landbouwkundig areaal in het Focusgebied (ca. 4.050 van in totaal ca. 4.400 ha).

De ambitie is om door een onafhankelijke, deskundige partij tijdens **één integraal bedrijfsbezoek** meerdere onderwerpen met de agrariërs te bespreken. Zo wordt met de gebruikers (en grondeigenaren indien van toepassing) ook gesproken over de toekomstgerichtheid van hun agrarisch bedrijf, het stikstofbeleid, en het omvormen van landbouwgrond tot natuur, indien er sprake is van goudgroene natuur. Het is van groot belang hierbij duidelijk te communiceren over ontwikkelingen, waarover bepaalde partijen al met de grondgebruikers/-eigenaren in gesprek zijn.

Agrariërs kunnen op vrijwillige basis wel of niet meedoen aan één of meerdere maatregelen.

Diegenen die meedoen worden vervolgens drie jaar “omgevingsbewust begeleid” om het effect van de

maatregelen voldoende te borgen. De intensiteit van begeleiding van een deelnemende agrariër en een vergoeding voor het uitvoeren van één of meer maatregelen is afhankelijk van het type maatregel.

Om de duurzaamheid van de maatregelen te borgen, worden, afhankelijk van de maatregel, afspraken over gebruik en beheer vastgelegd in een kwalitatieve verplichting (privaatrechtelijke overeenkomst) en/of in een bestemmingsplan.

3.1.4. Bedrijfsbezoeken

De bedrijfsbezoeken worden uitgevoerd door een onafhankelijke adviseur, die bekend is met de problematiek in het Heuvelland en de lössgrond. Daarnaast dient deze adviseur bekend te zijn bij de lokale agrariërs. Aanbesteding vindt plaats door Provincie Limburg.

Deze adviseurs worden vooraf opgeleid via een **masterclass** om de opgaven van de propositie Heuvelland goed in de vingers te hebben.

Bij het eerste bedrijfsbezoek worden minimaal de volgende onderwerpen besproken:

- type en omvang bedrijf;
- grondpositie;
- toekomstperspectief bedrijf, en wat is daarvoor nodig?;
- uitleg opgaven propositie Heuvelland;
- eigen ervaringen en ideeën van agrarisch bedrijf in relatie tot de opgaven propositie Heuvelland;
- uitleg maatregelen propositie Heuvelland;
- interessepeiling maatregelen;
- afspraken over vervolg traject.

Eerste bedrijfsbezoek

Rapportage van het eerste bedrijfsbezoek vindt plaats – met toestemming van de agrariër – in de vorm van een **verslag en plan van aanpak**. Op basis van dit verslag moet duidelijk worden welke maatregelen hier wel of niet mogelijk zijn. Er wordt een beknopt plan van aanpak opgesteld, waarin wordt beschreven en begroot welke stappen en inzet van specialisten (uren) nodig zijn om dit uit te werken.

Mogelijk dat in deze fase een tweede gesprek noodzakelijk is.

Ondernemersplan

Op basis van het eerste gesprek wordt in één of meerdere vervolggesprekken met de agrariër een **ondernemersplan** uitgewerkt, waarin is opgenomen welke maatregelen vanuit de propositie Heuvelland worden uitgevoerd. Dit betreft maatwerk; advies en planuitwerking is sterk afhankelijk van de mogelijkheden en wensen van het agrarische bedrijf.

Dit ondernemersplan wordt uiteindelijk ondertekend door opdrachtgever(s) en de agrariër en dient als verplichtende basis voor de uitvoering van de maatregelen.

3.1.5. Financiering maatregelen

Voor een aantal maatregelen is geen inkomstenderving aan de orde, maar wordt er voor deze maatregelen van de agrariërs goed en “omgevingsbewust” verwacht. In principe hoeft daar geen financiële vergoeding tegenover te staan. Toch willen we voor deze maatregelen samen een bepaalde vergoeding verlenen voor een aantal uren deskundig advies met betrekking tot deze maatregelen.

Voor een aantal maatregelen is een kleine financiële compensatie noodzakelijk. Hiervoor wordt, mede op basis van de eerste ervaringen in het pilotgebied, een (provinciale) subsidieregeling opgesteld. Agrariërs kunnen op basis hiervan subsidie aanvragen voor de uitvoering van deze maatregelen.

Voor andere maatregelen vindt maatwerk plaats, omdat er bijvoorbeeld functiewijziging of functiebeperking aan de orde is. Dit wordt door Provincie Limburg, op basis van taxatie, geregeld via een overeenkomst bij notaris met kwalitatieve verplichting.

3.1.6. Deelgebieden en pilot

Binnen het Focusgebied zijn vier deelgebieden onderscheiden (zie kaart bijlage 3):

1. Projectgebied SOK Meerssen-Ulestraten Water in Balans *zuid* (ca. 20 bedrijven);
2. Projectgebied SOK Meerssen-Ulestraten Water in Balans *noord* / Intrekgebied Bunder- en Elslooërbos (ca. 50 bedrijven);
3. Beneden Geuldal (ca. 55 bedrijven).
4. Midden Geuldal en Ransdalerveld (Voerendaal) (ca. 55 bedrijven);

In deze deelgebieden worden de agrarische bedrijven gefaseerd bezocht. Er wordt gestart met een **pilot** in deelgebied 1. Na de eerste bedrijfsbezoeken wordt geëvalueerd hoe het proces, de maatregelen en de financiering van de maatregelen in dit pilot gebied zijn verlopen. Zonodig worden het proces, het maatregelenpakket en/of de subsidieregeling aangepast voor toepassing in de andere deelgebieden.

Hierbij dient te worden opgemerkt dat sommige agrarische ondernemers in meerdere deelgebieden actief zijn. Bij hun eerste bedrijfsbezoek zal logischerwijs hun complete bedrijf worden besproken en niet alleen dat deel binnen het betreffende deelgebied.

3.2. Ontwikkelen nieuwe verdienmodellen

Vanuit perspectief van de opgaven is het behoud van teelten met een lage nitraatuitspoeling, zoals graslanden en fruitteelt, van groot belang. In Zuid-Limburg neemt echter het aandeel grasland met de jaren af en verkeert de fruitsector bedrijfseconomisch in zwaar weer. Met nieuwe verdienmodellen kunnen deze teelten wellicht behouden blijven.

Op basis van de informatie die tijdens de bedrijfsbezoeken op tafel komt, wordt bepaald of er bepaalde verdienmodellen kunnen worden verkend en uitgewerkt.

4. Resultaten

Beoogd eindresultaat na 6 jaar in het Focusgebied:

Wat?

1. Een significante bijdrage aan de afname van het nitraatgehalte in het grondwater bij de deelnemers aan de maatregel "Aanpak Duurzaam Schoon Grondwater en Slim Bemesten";
2. Een significante bijdrage aan het beperken van wateroverlast en de opgave om ca. 10 mm extra water te bergen;
3. Een breed gedragen aanpak die uitgerold kan worden naar het overige deel van het Heuvelland.

Hoe?

- A) Er zijn ca. 180 agrarische bedrijven bezocht en geïnventariseerd voor deelname aan maatregelen van propositie Heuvelland;
- B) Deelname van ca. 60% van de agrarische bedrijven, maatregelen zijn uitgewerkt en zoveel mogelijk geïmplementeerd (uitgevoerd);
- C) Deelname van ca. 80% van de agrarische bedrijven in het Focusgebied aan het "advies omgevingsbewust boeren";

- D) Er zijn voor ca. 50% van de runoff risicolocaties maatregelen ter voorkoming van runoff naar Natura2000-gebieden en naar andere kwetsbare gebieden, zoals waterwingebieden, maatregelen uitgevoerd;
- E) Stimulering van agrariërs voor deelname aan één of meerdere van de maatregelen:
- de aanleg van boerenbuffers of drempels om water te bergen;
  - de aanleg van graften en heggen om water te remmen;
  - de jaarlijkse aanvoer van extra organische stof om het organische stof gehalte in de bodem te verhogen, waardoor de infiltratie verbetert;
  - het zaaien van een betere groenbemester met een betere infiltratie en minder uitspoeling van nitraat als gevolg;
  - het op kwetsbare percelen meer opnemen van de teelt van wintergraan in het bouwplan;
  - het neerleggen van stobalen op 20 kritische locaties om het water te remmen;
  - stimulering van directzaai in een groenbemester;
  - stimulering van ruitzaai voor een betere verdeling van het gewas op het veld en een betere benutting van water;
  - deelname aan de maatregel "Aanpak Duurzaam Schoon Grondwater / Slim Bemesten";
  - functiebeperking of functiewijziging door het vestigen van kwalitatieve verplichtingen, gericht op het vasthouden van water en/of de verbetering van de waterkwaliteit.

Langere termijn doelen:

- Een transitie in grondgebruik is bereikt met als doel een substantiële afname van wateroverlast in de bebouwde kommen en bodemafspoeling (runoff) naar Natura2000-gebieden;
- Een transitie in grondgebruik is bereikt, gericht op een verdere afname van de nutriëntenbelasting (met name nitraat) in grond- en oppervlaktewater en bijdraagt aan de doelstellingen in het kader van Natura2000 en Kaderrichtlijn Water. Tevens wordt hiermee een bijdrage geleverd aan de bescherming van de drinkwaterwinningen in het gebied.

5. Monitoring en handhaving

5.1. Monitoring doelbereik

Het is niet mogelijk om eenvoudig het totale effect van de integrale set aan maatregelen te meten. Zo duurt het bijvoorbeeld in sommige gebieden wel tientallen jaren voordat het infiltrerende regenwater de stikstofgevoelige habitattypen bereikt.

Daarom wordt per hoofdpoging het effect zo veel als mogelijk gekwantificeerd.

Een eerste indicatie is het aantal agrariërs dat meedoet in de propositie Heuvelland. Tevens kan zo worden bepaald welk aandeel van het oppervlakte landbouwareaal deelneemt.

Waterkwantiteit

In ieder geval wordt vastgelegd op welke percelen en oppervlakte welke maatregelen tegen wateroverlast worden uitgevoerd.

Een referentieniveau (nulsituatie) is op dit moment niet goed te bepalen, omdat er zoveel factoren van invloed zijn op de bodem en bodemprocessen. Van een aantal maatregelen kan het effect met betrekking tot water vasthouden worden berekend, al dan niet met hydrologische modelberekening. Voor sommige maatregelen is dat niet mogelijk en wordt dat gedaan op basis van praktijkonderzoek (zie 3.1.2) en expert judgement, zoveel mogelijk ondersteund met opgedane kennis.

In beide gevallen wordt het effect niet afgezet tegen een nulsituatie. Wel kan na drie jaar uitvoering van de propositie Heuvelland een inschatting worden gemaakt hoeveel mm water er op de deelnemende percelen en door middel van fysieke maatregelen wordt vastgehouden.

Waterkwaliteit

Voor de monitoring van de grondwaterkwaliteit voor deelnemers aan de aanpak wordt de wijze van monitoring afgestemd op de monitoring die bij Duurzaam Schoon Grondwater – binnen grondwaterbeschermingsgebieden – wordt gehanteerd. Om een uitspraak te doen over de effecten op gebiedsniveau dient nog nader te worden uitgewerkt of de monitoringsresultaten van DSG kunnen worden geëxtrapoleerd naar het Focusgebied of dat er aanvullende metingen noodzakelijk zijn. Op bedrijfsniveau wordt gebruik gemaakt van het vanuit het project Slim Bemesten ontwikkelde hydrologisch model, waarmee de uitspoeling van nitraat kan worden voorspeld.

Ook door Provincie Limburg (sinds 1996 tweejaarlijks) en het RIVM (sinds 1992, LMM) wordt de kwaliteit van het bodemvocht op percelen in het Heuvelland gemeten. Het provinciale meetnet bestaat uit 230 meetlocaties die een goede spreiding geven over de verschillende plateau's en gewasgroepen (akkerland, grasland, boomgaard, maïs).

Voor het intrekgebied van de bronnen van het Bunder- en Elslooërbos is in 2018 een hydrologisch model ontwikkeld. Met behulp van dit model kan het nitraatgehalte in de bronnen in het Bunder- en Elslooërbos worden voorspeld. Hierbij wordt rekening gehouden met de verblijftijd van het grondwater (gemiddeld: 17 jaar).

De maatregelen kunnen voor dit intrekgebied worden gemodelleerd om het effect in beeld te brengen.

Biodiversiteit

In het kader van het Horizon 2020 Showcase project gaat de WUR in de periode 2021-2024 onderzoek uitvoeren in het Geuldal om de effectiviteit van bepaalde maatregelen en prestaties van grondgebruikers te toetsen op biodiversiteit. Op dit moment loopt daar al een initiatief met grondgebruikers om de bijenpopulatie te versterken.

Voor bepaalde maatregelen van de propositie Heuvelland, die naast effecten op waterberging en waterkwaliteit, ook lokaal de biodiversiteit bevorderen, wordt een monitoringsprogramma opgezet om ook het effect op de biodiversiteit te meten. Bij de uitvoering van die maatregelen wordt rekening gehouden om deze zó uit te voeren, dat ook insecten daar optimaal van profiteren.

5.2. Handhaving

Handhaving vindt op twee manieren plaats:

1. De maatregelen die via de (provinciale) subsidieregeling worden weggezet, worden op basis van de bepalingen in deze regeling gehandhaafd;
2. De maatregelen die worden vastgelegd in een kwalitatieve verplichting, worden door Provincie Limburg gehandhaafd op basis van jaarlijkse steekproeven. In de kwalitatieve verplichting wordt een boeteclausule opgenomen voor het nakomen van de verplichting.

6. Kosten en financiering

Een globale kostenraming is weergegeven in bijlage 5 en kan als volgt worden samengevat:

Projectonderdeel	Inschatting kosten
Praktijkonderzoek	€ 0,5 mln
Bedrijfsbezoeken	€ 0,8 mln
Maatregelen	€ 5,5 mln
Monitoring	€ 0,2 mln
Communicatie en voorlichting	€ 0,1 mln
Overig en onvoorzien	€ 0,4 mln
TOTAAL incl. btw:	€ 7,5 mln

De kosten worden gedragen door de volgende partijen:

Partij	Bijdrage
Ministerie van LNV – enveloppe Natuur en waterkwaliteit	€ 3,75 mln
Provincie Limburg	€ 3,0 mln
Waterschap Limburg	€ 0,75 mln
TOTAAL:	€ 7,50 mln

De propositie Heuvelland wordt gestuurd op het beschikbare budget. Gedurende het project worden de werkelijke kosten gevolgd en vergeleken met de te verwachten kosten. Indien nodig kan doelgericht worden bijgestuurd op deelgebiedniveau, maatregelniveau of de tijd.

De propositie Heuvelland wordt gefaseerd uitgevoerd, zoals beschreven in paragraaf 3.1.6. In een klein pilotgebied wordt begonnen om het proces onder de knie te krijgen en indien nodig bij te sturen. Vervolgens wordt opgeschaald naar de grotere deelgebieden. Per deelgebied wordt de kostenontwikkeling voor zowel het proces als de maatregelen gevolgd. Zo kan na afronding van een deelgebied de begroting worden bijgesteld en een raming worden gemaakt voor het volgende deelgebied. Hierdoor is het mogelijk om overvraging of onderuitputting van het budget vroegtijdig aan te zien komen en daarop bij te sturen.

Hierbij wordt het principe van “dynamisch programmeren” toegepast; afhankelijk van de voortgang en mate van doelbereik kan er tussen verschillende projectonderdelen met budget worden geschoven.

7. Afbakening, randvoorwaarden en risico's

Stikstof

De propositie Heuvelland richt zich op de aanpak van nitraat in het grondwater en niet op de uitstoot van stikstof via de lucht (o.a. ammoniak).

Voor de beoordeling van stikstofemissie naar het grondwater (nitraat), als gevolg van bemesten, dient landelijk nog een (gebiedsspecifieke) werkwijze te worden ontwikkeld en vastgesteld. Deze werkwijze behoort niet tot de scope van de propositie Heuvelland.

Indien in de gesprekken met een agrarische ondernemer verbeteringen mogelijk zijn met betrekking tot de uitstoot van stikstof via de lucht, dan fungeert de propositie Heuvelland als 'loket' wordt de betreffende agrariër gekoppeld aan de verantwoordelijke organisatie en personen.

Areaaluitbreiding goudgroene natuur

Het Limburgs Natuur Netwerk is planologisch vastgelegd in de goudgroene natuurzone van het Provinciaal Omgevingsplan Limburg 2014 (POL). Op basis van de huidige restantopgave Natuur dient er nog landbouwgrond omgevormd en ingericht te worden tot natuur. In het Focusgebied gaat het om ca. 104 ha.

Agrarische ondernemers met gronden met een goudgroene natuur status worden daarover in het eerste gesprek geïnformeerd. De daadwerkelijke realisatie van de areaaluitbreiding goudgroene natuur behoort niet tot de scope van de propositie Heuvelland, maar behoort bij PIO Bunderbos en PIO Beneden en Midden Geuldal. In deze fungeert de propositie Heuvelland als 'loket'.

Duurzaam Schoon Grondwater en Slim Bemesten

In het Heuvelland zijn ca. 80 agrariërs al deelnemer in de projecten Duurzaam Schoon Grondwater (alleen in grondwaterbeschermingsgebieden) en Slim Bemesten. Daarnaast worden in 2020/2021 meer deelnemers geworven voor Duurzaam Schoon Grondwater in de grondwaterbeschermingsgebieden.

In het Focusgebied wordt deze aanpak ook als belangrijkste maatregel voor het verbeteren van de grondwaterkwaliteit weggezet, buiten de grondwaterbeschermingsgebieden. Afstemming over de te bezoeken agrarische bedrijven is hierbij essentieel.

De aanpak, financiering en monitoring vanuit propositie Heuvelland voor deze maatregel wordt zoveel als mogelijk gelijk gesteld met die in de projecten Duurzaam Schoon Grondwater en Slim Bemesten.

Vrijwilligheid

De maatregelen worden uitgevoerd op basis van vrijwillige deelname. Het risico bestaat dat agrariërs niet mee willen of kunnen doen. Het proces in het pilotgebied moet hiervoor een indicatie geven.

Indien blijkt dat er onvoldoende animo is bij de agrariërs, dan vindt doelgerichte bijsturing plaats door een wijziging van aanpak en strategie.

Budget

Wanneer de aanpak zeer succesvol blijkt, bestaat de kans bestaat dat het budget vroegtijdig uitgeput dreigt te raken. Daarom wordt de kostenontwikkeling gevolgd, zodat dit tijdig gesignaleerd en bijgestuurd kan worden.

8. Planning

Een totale (meerjarige) planning is weergegeven in bijlage 6. De belangrijkste mijlpalen zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Mijlpaal	Wanneer?
Ondertekening uitvoeringsovereenkomst met partijen	November 2020
<u>Deelgebied 1 PILOT</u>	
Informatiedag	December 2020
Aanvang eerste bedrijfsbezoeken	Januari 2021
Oplevering ondernemersplannen	Oktober 2021
Start uitvoering maatregelen	December 2021
<u>Deelgebied 2</u>	
Informatiedag	September 2021
Aanvang eerste bedrijfsbezoeken	Oktober 2021
Oplevering ondernemersplannen	September 2022
Start uitvoering maatregelen	December 2022
<u>Deelgebied 3</u>	
Informatiedag	Januari 2022
Aanvang eerste bedrijfsbezoeken	Februari 2022
Oplevering ondernemersplannen	April 2023
Start uitvoering maatregelen	zomer 2023
<u>Deelgebied 4</u>	
Informatiedag	Januari 2022
Aanvang eerste bedrijfsbezoeken	Februari 2022
Oplevering ondernemersplannen	April 2023
Start uitvoering maatregelen	zomer 2023

9. Organisatie

Voor bestuurlijke zaken wordt een **Stuurgroep** ingesteld, die bestaat uit het ministerie van LNV, Provincie Limburg, Waterschap Limburg en de LLTB, onder voorzitterschap van Provincie Limburg. De Stuurgroep heeft als taak de voortgang van de uitvoering te bewaken, zowel inhoudelijk als financieel.

Daarnaast wordt tevens een bestuurlijke **Klankbordgroep** georganiseerd, die bestaat uit de partijen in de Stuurgroep, gemeente Meerssen, gemeente Valkenburg aan de Geul, gemeente Voerendaal en WML. De Klankbordgroep fungeert als adviesorgaan voor de Stuurgroep.

De Stuurgroep en Klankbordgroep komen 2 keer per jaar bij elkaar, onder voorzitterschap van Provincie Limburg. Overige partijen worden betrokken via het Bestuurlijk Overleg Nationaal Landschap Zuid-Limburg.

Ambtelijk bestaat er een **Projectgroep**, die bestaat uit alle betrokken partijen die de uitvoeringsovereenkomst ondertekenen. De Projectgroep faciliteert en adviseert de Stuurgroep en Klankbordgroep. In deze Projectgroep vindt afstemming plaats over overige projecten en programma's in het Heuvelland. Hierbij wordt gestreefd naar een optimale samenwerking.

Gedurende het verloop van het project wordt de voortgang van het proces en de resultaten besproken met een werkgroep van lokale agrariërs.

Provincie Limburg levert een projectleider, die verantwoordelijk is voor de aansturing van het proces, de bewaking van budget, planning en kwaliteit en de afstemming met de omgeving. De projectleider is tevens secretaris van de Stuurgroep.

Afspraken tussen betrokken partijen worden vastgelegd in een **uitvoeringsovereenkomst** (najaar 2020). Dit plan van aanpak wordt aan deze overeenkomst verbonden.

10. Communicatie met omgeving

Het succes van de propositie Heuvelland staat of valt met de communicatie; een goede afstemming tussen alle projecten en ontwikkelingen en het open en transparant informeren van de agrarische ondernemers zijn essentieel.

Voordat de bedrijfsbezoeken plaatsvinden, worden in de vier deelgebieden een inloopmiddag georganiseerd. Hier kunnen agrarische ondernemers en bewoners naartoe komen voor nadere informatie en het stellen van vragen. Bij de uitnodiging van de inloopmiddag zal ook enige informatie over de propositie Heuvelland worden meegestuurd, bijvoorbeeld een folder.

Via demonstratiedagen bij de agrarische satellietbedrijven en op proefboerderij Wijnandsrade worden de resultaten van praktijkonderzoek aan agrarische ondernemers uit het Heuvelland gedemonstreerd. Tevens worden de resultaten van het praktijkonderzoek aan agrarische vakbladen aangeboden voor publicatie.

Bijlage 1: Kaart Focusgebied propositie Heuvelland - overzicht

Bijlage 2: Kaart Focusgebied propositie Heuvelland - opgaven

Bijlage 3: Kaart Focusgebied propositie Heuvelland - deelgebieden

Bijlage 4: Overzicht en beschrijving maatregelen

Bijlage 5: Begroting

Bijlage 6: Planning